

Konkurencyjność gospodarstw rolnych na przykładzie regionu „Czarnych Kujaw” w perspektywie integracji z UE

Terminem „Czarne Kujawy” określa się obszar położony na południu obecnego województwa kujawsko-pomorskiego. Podstawowym kryterium przyrodniczo-glebowym wyróżniającym „Czarne Kujawy” jest położenie na bardzo dobrych, pobagiennych czarnych ziemiach. Doskonale warunki przyrodniczo-glebowe dla produkcji rolniczej spowodowały szybki rozwój rolniczy tych obszarów, szczególnie w II połowie XIX wieku. Rozwój ten następował także z powodu lokalizowania na „Czarnych Kujawach” pierwszych na ziemiach polskich zakładów cukrowniczych, olejarni i drobnego przetwórstwa rolniczego. W okresie powojennym, obok rozwoju dotychczasowego przetwórstwa, zlokalizowano na tym terenie m.in. Zakłady Tłuszczowe i magazyny PZZ w Kruszwicy, Zakłady Przemysłu Owocowo-Warzywnego w Gniewkowie. Ukształtowana infrastruktura przetwórstwa rolno-spożywczego i warunki naturalne ugruntowały rozwój gospodarstw rolnych na tym terenie, szczególnie w kierunku towarowej produkcji roślinnej (zbóż i strączkowych, rzepaku, buraków cukrowych). Rozwój produkcji zwierzęcej został zdominowany przez chów trzody chlewnej. Transformacja ustrojowa zapoczątkowana w latach 90. spowodowała, że silne ekonomicznie gospodarstwa rolne położone na „Czarnych Kujawach” w zderzeniu z prawami wolnego rynku w mniejszym stopniu niż rolnictwo na obszarach o gorszym potencjale do produkcji rolnej dostosowały się do nowych warunków gospodarowania.

Podstawowym celem przeprowadzonych w latach 1996–1999 wielokierunkowych badań gospodarstw rolniczych na tym terenie było, obok dokładnego poznania organizacji i ekonomiki wybranych typów gospodarstw [1] oraz ich dostosowania do mechanizmów wolnego rynku, określenie ich „konkurencyjności w warunkach stowarzyszenia i przyszłej integracji Polski z Unią Europejską”.

Ze względu na brak możliwości wykonania reprezentatywnych losowych badań gospodarstw rolniczych położonych na „Czarnych Kujawach” do wyboru obiektów badawczych zastosowano metodę doboru celowego. Wnioskowanie oparto na próbie 112 gospodarstw rolnych, reprezentujących charakterystyczne cechy gospodarstw na „Czarnych Kujawach”.

Konkurencyjność przedsiębiorstwa (gospodarstwa) rolniczego jako pojęcie ekonomiczne

Pojęcie konkurencyjności przedsiębiorstw wywodzi się z pojęcia konkurencji. Według *Encyklopedii powszechnej PWN* [2], konkurencja to „powszechne współzawodnictwo między jednostkami gospodarczymi, którego celem jest osiągnięcie jak największych korzyści przy sprzedaży towarów”. Powszechna konkurencja jest podstawową cechą wolnego rynku. Jedną z miar osiągnięcia sukcesu na rynku przez przedsiębiorstwo jest uzyskanie przewagi konkurencyjnej. Przewaga konkurencyjna przedsiębiorstwa, mierzona najczęściej stopniem ugruntowania i popularności marki produktu na rynku i udziału w rynku danego produktu, jest wynikiem stosowania strategii koncentrujących się na: podkreślaniu roli konsumenta jako adresata dóbr i usług, jakości oferowanych produktów i ich neutralności dla środowiska naturalnego, poziomie kosztów produkcji i dostępności produktu po możliwie niskich cenach, wykorzystania efektów wielkości produkcji, kształtowania przyjaznego dla środowiska i dla zatrudnionych w nim pracowników wizerunku przedsiębiorstwa. W praktyce funkcjonowania przedsiębiorstw uzyskanie przewagi konkurencyjnej jest możliwe w wyniku kombinacji kilku wymienionych strategii.

W sektorze rolnym przedstawiony wyżej schemat uzyskiwania przewagi konkurencyjnej na rynku, a więc zachowania konkurencyjności przedsiębiorstwa, jest możliwy tylko w przypadku wielkoobszarowych gospodarstw rolnych, posiadających w swoich strukturach organizacyjnych jednostki przetwórstwa rolno-spożywczego oraz handlu hurtowego i detalicznego. Dominujące znaczenie dla rynku rolnego mają jednak rodzinne gospodarstwa rolne, stąd podstawową, specyficzną cechą rynku rolnego jest znacznie większa niż na innych rynkach branżowych liczba podmiotów decydujących o wielkości podaży poszczególnych produktów, co sprawia, że siła przetargowa poszczególnych gospodarstw jako dostawców produktów i odbiorców środków do produkcji dąży do zera. Gospodarstwa rodzinne, w przeważającej liczbie, nie stykają się także bezpośrednio z konsumentem żywności, stąd na większości rynków rolnych na poziom konkurencyjności producentów rolnych ma istotny wpływ poziom konkurencyjności przetwórstwa rolno-spożywczego. Podlega ono pracom konkurencji na rynku wewnętrznym ze strony innych, krajowych oraz zagranicznych przetwórców, a także konkuruje na rynkach europejskich i światowych.

Drobni producenci rolni w znacznie większym stopniu niż konkurencję na krajowym rynku produktów przetworzonych odczuwają konkurencję producentów rolnych z innych krajów, która jest wynikiem liberalizowania wymiany handlowej towarami rolnymi od początku lat 90. Nie ma ona jednak charakteru „konkurencji doskonałej”, gdyż w swobodnym procesie wymiany handlowej

czynnikami zakłócającymi są wsparcie w eksporcie, kwoty i bariery celne stosowane przez kraje eksportujące i importujące produkty rolno-żywnościowe. Wpływ producentów rolnych na warunki dostępu zagranicznych produktów rolnych na rynek wewnętrzny jest jednak ograniczony.

Z tych względów przedsiębiorstwo (gospodarstwo rolnicze) ma znikomą wpływ na przebieg procesów na rynkach rolno-żywnościowych, co oznacza, że chcąc zachować konkurencyjność swojej produkcji, czyli osiągać korzyści z produkcji i ze sprzedaży, jest zmuszone dostosować się do warunków stawianych przez przetwórców, importerów i konsumentów żywności.

Cechy konkurencyjnych przedsiębiorstw rolniczych

Biorąc pod uwagę wymienione ograniczenia, za przedsiębiorstwo (gospodarstwo) konkurencyjne w perspektywie długookresowej należy uznać takie, które [3]:

1. Osiąga korzyści ze sprzedaży produktów (maksymalizuje różnicę między przychodami a kosztami produkcji), osiągając wynik ekonomiczny pozwalający zachować istniejący potencjał produkcyjny, co oznacza zdolność do inwestowania w powszechnie stosowane, nowoczesne technologie oraz zapewnia właścicielowi gospodarstwa i jego rodzinie minimum środków na utrzymanie gospodarstwa domowego. W warunkach ograniczonego wpływu na poziom cen droga do maksymalizowania wyniku finansowego prowadzi poprzez maksymalizowanie nadwyżki z działalności oraz zwiększanie efektywności produkcji.
2. Jest zdolne dostosować jakość produktów do wymagań przetwórców i konsumentów w czasie nie dłuższym niż inne konkurencyjne gospodarstwa i jest zdolne do nawiązania trwałych więzów współpracy z odbiorcami produktów (konsumentami bądź przetwórcami żywności).
3. Zatrudnia i daje utrzymanie takiej liczbie osób, która wynika z rzeczywistych rozmiarów produkcji przy zastosowaniu optymalnej technologii produkcji. Zachowuje równowagę (ekonomiczne optimum) między rozmiarami produkcji a wartością majątku trwałego.
4. Wykorzystuje rolniczą przestrzeń produkcyjną w sposób gwarantujący zachowanie jakości środowiska rolniczego.

Wspólna Polityka Rolna (WPR) a konkurencyjność rolnictwa w Unii Europejskiej

Wspólna polityka rolna UE rozumiana jako „system wzajemnie się uzupełniających mechanizmów i narzędzi, których stosowanie ma zapewnić stabilność podaży i wysoką jakość oraz bezpieczeństwo sanitarne i weterynaryjne

podstawowych artykułów rolnych, zachowanie satysfakcjonującego poziomu dochodów z produkcji rolnej oraz tworzyć warunki to zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich”, ulega obecnie istotnym przeobrażeniom. Podstawowe elementy ewolucji WPR zgodne z duchem zapisów zawartych w Agendzie 2000 [4] to:

- odejście od wspomagania produkcji do wspomagania dochodów;
- przygotowanie branży rolno-spożywczej do silniejszej konkurencji na rynkach międzynarodowych w aspekcie liberalizacji handlu zgodnie z ustaleniami Rundy Urugwajskiej GATT.
- ekstensyfikacja organizacji produkcji poprzez ugorowanie i premiowanie za zmniejszanie obsady zwierząt;
- redukcja nakładów przemysłowych środków produkcji w celu poprawy jakości środowiska rolniczego;
- zachowanie dochodów ludności rolniczej i zatrzymanie wyludnienia obszarów wiejskich;
- ochrona środowiska rolniczego i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

Konieczność ewolucji WPR wynika z faktu, że jej podstawowe założenia powstały w odmiennych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych i nie podlegając fundamentalnym reformom systemowym i instytucjonalnym stały się dla krajów członkowskich UE podstawową przeszkodą w liberalizacji handlu i uelastycznieniu budżetu Wspólnoty.

Konkurencyjność produktów rolnych wytwarzanych w UE jest wynikiem silnego wsparcia sektora przez konsumentów i budżet UE oraz budżety krajów członkowskich. Wsparcie to ma charakter kompleksowy, rozpoczynając się na etapie zachęt do modernizacji (utrzymania nowoczesności) technologii, poprzez dopłaty do cen nakładów, powszechne doradztwo aż do wspomagania organizacji rolniczych i eksportu. Każda istotna liberalizacja handlu artykułami rolnymi stawia pod znakiem zapytania możliwość funkcjonowania europejskiego modelu gospodarstwa rolniczego. Należy jednak podkreślić, że konieczność znacznego wsparcia dla rolnictwa krajów UE jest wynikiem konsekwentnego realizowania celów WPR, w tym m.in. zachowania parytetu dochodów w warunkach wyraźnego wzrostu zamożności krajów UE. Należy także zauważyć, że w wielu sektorach efektywność nakładów osiąganych przez rolników w UE należy do najwyższych na świecie. Jedynie gospodarstwa osiągające wysoką efektywność nakładów i stale powiększające wielkość produkcji przetrwały zmiany we WPR w okresie ostatnich 20 lat. Wybrane wskaźniki sytuacji makroekonomicznej sektora gospodarstw rolnych w UE przedstawiono w tabeli 1. Z danych przedstawionych w tabeli 1 wynika, że rolnictwo krajów UE wytwarza nadwyżkę produkcyjną, która przy wsparciu subsydiów eksportowych generuje nadwyżkę w bilansie handlowym produktami rolno-spożywczymi.

Konieczność stosowania subsydiów eksportowych wynika z faktu, że ceny produktów na rynku wewnętrznym UE, z wyjątkiem nieprzetworzonych produktów pochodzenia roślinnego (pszenica, rzepak), są wyższe od cen światowych na poziomie hurtu.

Utrzymanie niskich cen na rynku wewnętrznym na zboża i rzepak jest możliwe w wyniku stosowania dopłat bezpośrednich w wysokości od 40–60% wartości nadwyżki standardowej. Globalny udział dopłat i subwencji dla sektora rolnego wynosi około 26% osiąganego przez rolników UE dochodu rolniczego.

Utrzymanie „wysokiego” standardu życia rolników z krajów UE jest możliwe w wyniku silnego wsparcia i ochrony unijnych producentów żywności (PSE na poziomie 49%, 114,5 mld USD) oraz dzięki wysokim cenom płaconym przez krajowych konsumentów żywności (CSE na poziomie 36%, 65 mld USD).

Analiza wartości wskaźnika DRC wskazuje natomiast, że unijni producenci zbóż i roślin oleistych oraz częściowo wieprzowiny i wołowiny są konkurencyjni w relacji do producentów światowych. Do produktów niekonkurencyjnych zalicza się natomiast buraki cukrowe (cukier) oraz mleko (SMP).

Tabela 1

Wybrane dane o makroekonomicznej sytuacji sektora rolnego w UE w latach 1997–1999

Wskaźnik/miernik	1997	1998	1999
Nadwyżka produkcyjna (%):			
– pszenica	6	13	11
– wieprzowina	7	14	23
– mleko	3	7	4
Relacja cen rynkowych do cen światowych na poziomie hurtu (%):			
– pszenica	96		93
– cukier	432		496
– mleko (SMP)	365		402
– wołowina	195		156
Udział dopłat bezpośrednich w nadwyżce standardowej (%):			
– pszenica			46
– rzepak			53
– strączkowe			61
– wołowina			21
Udział subwencji w dochodzie rolniczym (%)	26,1	27,3	26,8
PSE (producer support estimates):			
– w %			49
– w mld USD			114,5

cd. tabeli 1

CSE (consumer support estimates):			
– w %			–36
– w mid \$			–65
DRC (domestic resources cost):			
– pszenica	0,75		1,05
– buraki cukrowe	5,08		5,16
– mleko	2,05		2,94
– wołowina	1,42		2,53

Źródło: obliczenia własne na podstawie FADN, biuletynów DG VI, OECD oraz Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych. SGGW 2000.

Stosując zaproponowane kryteria uznania gospodarstwa rolniczego za konkurencyjne, należy uznać gospodarstwa w krajach Unii Europejskiej za konkurencyjne, przy czym należy wyraźnie podkreślić, że jest to efektem dobrze zaprojektowanej i konsekwentnie realizowanej Wspólnej Polityki Rolnej.

Pozycja konkurencyjna gospodarstw rolnych w regionie „Czarnych Kujaw” w kontekście integracji z UE

Przedstawione poniżej wyniki zostały opracowane na podstawie danych empirycznych zebranych w latach 1996–1999. Zostaną one omówione ze szczególnym uwzględnieniem różnych typów gospodarstw rolnych.

Głównie z powodu niepewności i ryzyka w produkcji, odczytywanego przez producentów rolnych jako brak gwarancji minimalnego poziomu cen na podstawowe produkty rolne, i zmniejszenia popytu na rynkach lokalnych rolnicy w analizowanym okresie nie osiągnęli maksymalnej nadwyżki z działalności. Poziom nakładów stosowanych przede wszystkim w produkcji roślinnej towarowej oraz produkcji mleka był niższy od optymalnego w sytuacji znanej relacji cen nakład-produkt. Szczególnie niski poziom nakładów zaobserwowano w gospodarstwach wielostronnych, o powierzchni do 15 ha i położonych na najlepszych glebach. Na tym tle szczególnie korzystnie prezentują się gospodarstwa trzodowe oraz z mieszaną produkcją roślinną o dużej powierzchni i w mniejszym stopniu gospodarstwa mleczne, które należy zaliczyć do intensywnych i bardziej efektywnych. Zarządzanie produkcją poniżej optimum ekonomicznego oraz systematycznie obniżający się poziom cen realnych spowodowały, że łączny dochód rolniczy netto całej populacji gospodarstw w analizowanym okresie był ujemny, przy czym składała się na niego w 100% strata

gospodarstw wielostronnych. W całej przebadanej populacji gospodarstw wyspecjalizowanych zanotowano dodatni dochód rolniczy netto, przy czym najwyższy poziom dochodu osiągnęły gospodarstwa z mieszaną produkcją roślinną, niższy mleczne, a najniższy trzodowe.

Wysokość osiąganego dochodu decydowała o możliwościach modernizacyjnych i rozwojowych gospodarstw. Wartość inwestycji (zakup ziemi, maszyn i urządzeń oraz stada podstawowego) była największa w gospodarstwach z mieszaną produkcją roślinną i mlecznych, przewyższając wartość skalkulowanych rat amortyzacyjnych. W gospodarstwach roślinnych wydatki inwestycyjne były skoncentrowane na zakupie ziemi, a w mlecznych na powiększeniu stada i modernizacji urządzeń do pozyskiwania i przechowywania mleka. Gospodarstwa te także zwiększały udział gruntów dzierzawionych w ogólnej powierzchni UR. W gospodarstwach trzodowych występował głównie wzrost wielkości produkcji prowadzący do wykorzystania możliwości produkcyjnych, natomiast w gospodarstwach mieszanych nie zanotowano żadnych zakupów inwestycyjnych poza zakupem ziemi. W gospodarstwach tych następowało także zmniejszenie udziału gruntów dzierzawionych bez względu na ich powierzchnię. W gospodarstwach wielostronnych osiągających dodatni dochód rolniczy zaobserwowano niechęć do rozpoczęcia procesu specjalizacji, także z wykorzystaniem dobrze ocenianych przez rolników kredytów preferencyjnych.

Osiągane dochody, według większości rolników, nie zapewniały także minimum środków na utrzymanie gospodarstwa domowego, przy czym ze szczególną obawą obserwowany był wzrost kosztów kształcenia dzieci w szkołach średnich i wyższych.

Przedstawione wyniki wskazują na znikome możliwości dostosowania gospodarstw wielostronnych do wymogów i standardów UE. Możliwości takie posiadają gospodarstwa mleczne, ale w regionie tym brak jest dobrych warunków do rozwoju tego typu gospodarstw. Gospodarstwa trzodowe, jako grupa najczęściej występujących gospodarstw wyspecjalizowanych, ze względu na niski poziom cen i wysoki poziom kosztów bezpośrednich osiąga dochody, które do dalszego rozwoju wymagają udziału zewnętrznych źródeł finansowania. W regionie nie stwierdzono występowania gospodarstw wyspecjalizowanych w opasie młodego bydła rzeźnego.

Z powodu ograniczonego zakresu zebranych danych utrudniona jest ocena jakości wytwarzanych produktów. Z danych statystycznych o charakterze ilościowym wynika, że region „Czarnych Kujaw” wytwarza nadwyżki takich produktów, jak: zboża, rzepak, buraki cukrowe (cukier), mięso wieprzowe. Produktem niedoborowym jest mleko.

Zgodnie z aktualnymi tendencjami, jakość należy oceniać nie tylko przez pryzmat ściśle zdefiniowanej fizykochemicznej, biologicznej i sanitarnej jakości produktów, ale także „jakości” procesu zarządzania. Kierując się tym podejściem należy podkreślić, że zdecydowanej poprawie ulega jakość produktów

pochodzenia zwierzęcego, w tym szczególnie wytwarzanych w gospodarstwach wyspecjalizowanych. Zarówno jakość stosowanych technologii (poziom genetyczny stad, żywienie), jak i jakość produkowanego mleka i mięsa spełnia rygorystyczne normy UE. Podobnie ocenić należy jakość produktów roślinnych towarowych wytwarzanych w gospodarstwach wyspecjalizowanych w mieszanej produkcji roślinnej. Największy postęp wystąpił w produkcji buraka cukrowego (także w gospodarstwach wielostronnych), dobrą jakością cechują się rzepak i zboża konsumpcyjne.

Zdecydowanie niższe parametry produktów oraz jakość stosowanych technologii stwierdzono w gospodarstwach wielostronnych. Jakość produktów jest tym niższa, im niższy jest udział produkcji towarowej danego produktu w produkcji końcowej tego produktu w gospodarstwie.

Należy także zauważyć, że tak jak w przypadku rozwarstwienia dochodowego gospodarstw, tak w przypadku dostosowania jakości produktów do obowiązujących wymagań następuje silna polaryzacja gospodarstw, szczególnie w tych dziedzinach, które dla poprawy jakości wymagają nie tylko zwiększenia nakładów (kosztów bezpośrednich), ale także kosztownych inwestycji. Poprawa jakości następuje dzięki czytelnemu systemowi premiowania za jakość oraz współpracy przetwórstwa rolno-spożywczego z rolnikami. Odbudowaniu i stabilizacji uległy także więzy kooperacyjne między przetwórstwem a rolnikami, choć przypadków niedotrzymywania warunków zawartych umów i ich zrywania bez uprzedzenia jest ciągle wiele zarówno ze strony rolników, jak i przetwórców.

Najistotniejszą przeszkodą w intensyfikacji procesów dostosowawczych do warunków istniejących w UE, a w wyniku tego pełnej konkurencyjności gospodarstw regionu będzie powiększająca się nadwyżka zasobów pracy. Specyficzną cechą osób tworzących jawne i ukryte bezrobocie w rolnictwie, w odróżnieniu od bezrobocia w środowiskach miejskich, jest znacznie gorszy i stale pogarszający się poziom wykształcenia. Dlatego nawet w warunkach wyraźnej poprawy sytuacji na rynku pracy bezrobocie to zacznie się obniżać w ostatniej kolejności. Nadwyżka zasobów pracy w badanych gospodarstwach wynosiła od 0,4 jednostki pełnosprawnej w gospodarstwach z mieszaną produkcją roślinną do 1,2 w gospodarstwach wielostronnych, co pokrywa się z osiąganymi negatywnymi wynikami ekonomicznymi. Dlatego nawet wyraźna poprawa dochodów z gospodarstw rolnych, mogąca wynikać z poprawy opłacalności i stabilności popytu na produkty rolne, może zostać „skonsumowana” na poprawę bardzo niskiego poziomu życia, szczególnie w sytuacji możliwego wzrostu kosztów utrzymania. Poprawa sytuacji dochodowej rodzin rolniczych, przy braku alternatywy zatrudnienia poza sektorem gospodarstw rolnych, może doprowadzić do zahamowania przemian strukturalnych.

Obecny potencjał produkcyjny gospodarstw, poza zmianami w powierzchni gospodarstw i dzierżawie gruntów, został ukształtowany w okresie przed 1990 rokiem. W szczególności nie uległa zmianie liczba stanowisk w budynkach inwentarskich. Mimo szybszego tempa zużycia nieznacznym wahaniom podlegała liczba ciągników i maszyn rolniczych. Spadek popytu i poziomu produkcji oraz częste zmiany struktury produkcji pogorszyły relacje między wartością produkcji a wartością posiadanego majątku. Poza tym, w budownictwie rolniczym, szczególnie w konstrukcji budynków dla bydła mlecznego i magazynów, nastąpiły istotne zmiany. Z tych powodów gospodarstwa rolnicze funkcjonują w warunkach dużego obciążenia kosztów produkcji kosztami utrzymania niepracującego majątku, a w perspektywie wzrostu produkcji staną przed dodatkowymi kosztami adaptacji bądź gruntownej przebudowy, co zwiększy łączne koszty ich dostosowania do wymogów UE i zmniejszy możliwości ich konkurowania na rynku w krótkim okresie.

Niezbędnym dopełnieniem warunków, jakim musi odpowiadać konkurencyjne, unijne gospodarstwo jest gwarancja, że będzie ono wykorzystywać rolniczą przestrzeń produkcyjną w sposób gwarantujący zachowanie jego jakości. Dotyczy to szczególnie prawidłowego stosowania przemysłowych środków produkcji, jakości genetycznej zwierząt oraz warunków przechowywania i sposobu zagospodarowania nawozów organicznych. Wyniki badań wskazują, że podstawową przeszkodą w stosowaniu przyjaznych środowisku praktyk rolniczych jest świadomość ekologiczna rolników, np. w gospodarstwach wyspecjalizowanych w produkcji zwierzęcej stwierdzono dobre warunki do gromadzenia i przechowywania nawozów organicznych, natomiast sposoby stosowania tych nawozów, w szczególności gnojówki i gnojowicy, były nieprawidłowe.

Wnioski

1. Konkurencyjność gospodarstw rolnych w krajach UE wynika ze skutecznego realizowania doskonale zaprojektowanej Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), która zakłada silne wsparcie sektora z budżetu UE.
2. Region „Czarnych Kujaw” posiada bardzo dobrze rozwiniętą infrastrukturę rynkową: sieć cukrowni, duże magazyny zbożowe, zakłady tłuszczowe, młyny, sprzyjającą rozwojowi towarowej produkcji roślinnej oraz mięsa wieprzowego i drobiu. W sektorach tych jest regionem nadwyżkowym, a jakość wytwarzanych produktów jest zgodna ze standardami UE.
3. Ocena międzynarodowej konkurencyjności nieprzetworzonych produktów rolnych (wskaźnik DRC) wytwarzanych w regionie na tle wytwarzanych w UE wskazuje na podobny poziom konkurencyjności dla poszczególnych nieprzetworzonych produktów rolnych.

4. Struktura produkcji roślinnej, ze względu na wysoki udział działalności, do których w ramach WPR przysługują dopłaty bezpośrednie jest korzystna z punktu widzenia przyszłej integracji. Z tego punktu widzenia niekorzystna jest struktura produkcji zwierzęcej.
5. W warunkach stabilizowania podstawowych rynków rolnych istnieją duże możliwości zwiększenia intensywności produkcji w celu maksymalizowania nadwyżki bezpośredniej z działalności i zwiększenia dochodu z gospodarstwa. Intensyfikacja jest także konieczna ze względu na to, że w regionie istnieje niewielka podaż ziemi, która może służyć powiększaniu silniejszych ekonomicznie gospodarstw.
6. Ze względu na pogarszającą się pozycję konkurencyjną gospodarstw (spadek dochodów i inwestycji oraz zmniejszenie zainteresowania specjalizacją produkcji, zwiększające się obciążenie ukrytym bezrobociem i niewykorzystanym majątkiem) sytuacja gospodarstw rolnych w regionie będzie tym lepsza, im szybciej nastąpi integracja Polski z UE.
7. Stopień dostosowania gospodarstw do mechanizmów obowiązujących w UE jest silnie powiązany ze stopniem specjalizacji gospodarstw. Za dobrze dostosowane należy uznać gospodarstwa wyspecjalizowane w mieszanej produkcji roślinnej oraz trzodowe, w mniejszym stopniu mleczne, ze względu na niewielką skalę produkcji i lokalny zasięg (tylko w rejonach gleb słabszych).

Literatura

- [1] STRASZEWSKI S., 1997: Próba określenia typu gospodarstwa rolniczego na podstawie struktury sumy nadwyżek standardowych. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 7/97. IERiGŻ.
- [2] Praca zbiorowa, 1993: Encyklopedia powszechna PWN.
- [3] STRASZEWSKI S., 1999, 2000. Prezentacje na seminariach doktoranckich – materiały nie publikowane.
- [4] Komisja Europejska. Agenda 2000 – Bruksela 1996.
- [5] MAJEWSKI E., DALTON G., 2000. Praca zbiorowa: Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych. SGGW – Centrum Naukowo-Wdrożeniowe.

Competitiveness of Farms in the Face of Integration with the European Union on the Sample of "Black Kujawy" Region

Abstract

Competitiveness of farms in the European Union has resulted from the implementation of the CAP measures.

Analysis of some competitiveness indicators shows that in the "Black Kujawy" region, the competitive commodities are cereals and oilseed, while the animal products and sugar beet are not competitive. Proposed criteria for recognising farm as competitive, according to the "European agriculture model", are fulfilled by farms with mixed plant production, pig and dairy farms, while the mixed farms cannot reach those requirements. From the point of further increasing competitiveness of farms in the region under consideration, the most favourable will be quick integration with the EU with full implementation of the CAP measures.